

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

НА ФИЛОЗОФСКИОТ ФАКУЛТЕТ НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „Св. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ
Книга 58

ANNUAIRE

DE LA FACULTÉ DE PHILOSOPHIE DE L'UNIVERSITÉ „St. CYRILLE ET METHODE“ DE SKOPJE
Volume 58

Одделен отпечаток

Ратко ДУЕВ

ПСАЛТИРОТ НА ПСАЛМОПИСЕЦОТ ДАВИД

Ratko DUEV

THE PSALTER OF THE PSALMIST DAVID

СКОПЈЕ – SKOPJE
2005

ПСАЛТИРОТ НА ПСАЛМОПИСЕЦОТ ДАВИД**Кратка содржина**

Многумина христијански автори и преведувачи на *Светото Писмо*, всушност немале прејисава за каков инструмент сѐанувало збор при преводот на евр. *nebel*, музичкиот инструментот на кралот Давид. Најголем дел од истражувачите на оваа проблематика во минатото сметале дека, всушност, овој инструмент е харфа. Но новите археолошки сведоштва, споредени со литературните сведоштва од *Светото Писмо*, покажаа дека, всушност, овој инструмент е специфичен вид голема лира, слична на кинорот од кождо водителот хеленските видови лири. За преведувачите на *Septuaginta*-та и латинската *Vulgata nebel*-от прејисавувал *psalterion* (*псалтир*), заедничко име за сите видови харфи кај Хелените. Бидејќи овие преводи послужиле како база на преводите на *Светото Писмо*, особено *Псалтирот*, на јазиците на сите европски народи, така и преку сѐанословенскиот превод, овие грешки се пренесени и до македонскиот издание.

Клучни зборови: ПСАЛТИР, КИНОР, ЛИРА, ХАРФА, ПСАЛМ.

1. Како обид да ги споим моите два животни интереса V музиката и класичната филологија (особено бронзената доба во Егејот), мојот ментор акад. Петар Хр. Илиевски, во 2000 г., ми предложи наслов за магистерска теза *Музиката во најраниот хеленски период*, во време кога работев на неколку проекти во МАНУ, водени од него, сметајќи дека работата на оваа малку истражувана тема во светот, а особено во нашата средина, мошне ќе одговара на моите научни интереси. Истражувањата наидоа на многу проблеми поради недостигот од соодветна литература во нашата средина, особено во поглед на преводот на називите на древните музички инструменти и на нивните делови, на македонски јазик. Сметав дека најголема помош за разрешување на многуте проблеми ќе ми даде македонскиот превод на *Светото Писмо* каде се спомнати речиси сите древни музички инструменти од источниот

Медитеран. Но таму најдов на многу грешки кои делумно ги набе-
лежав во магистерскиот труд. Сето ова предизвика голема љубо-
питност кај мене за оваа проблематика, најмногу поради фактите,
кои произлегоа од моите истражувања, дека сите хеленски
музички инструменти водат потекло од Блискиот Исток. По пре-
порака на мојот професор Петар Хр. Илиевски, кој сметаше дека
овие мои сознанија мора да ги претставам пред компетентни науч-
ници, своите сознанија за прв пат ги изложив на меѓународниот
соброр *Сџрушка музичка есен*, во 2003 г., каде најдоа на голем
интерес кај домашните и на странските учесници.¹

Овој труд му го посветувам на мојот професор акад. Петар
Хр. Илиевски, како мој скроман прилог за расветлување на одре-
дени проблеми во македонскиот превод на *Библијата*, на човекот
кој, заедно со проф. Б. Бошкоски, во 1952 г., на нашиот народ му
го дари *Светиото евангелие*, на говорен македонски јазик.² Из-
лишно е да се спомене какво значење имал овој превод за црков-
ниот живот и за културата на нашиот народ по остварувањето на
неговиот вековен стремеж за сопствена држава и црква. Особено
годинава, кога навршува 85 години, а воедно и 60 години научна
дејност, сакам да му оддадам признание на човекот кој, со своето
дело, ја задолжи Македонија, чија наука, овие 60 години, постојано
ја афирмираше ширум светот, а особено мене, во кого всади љу-
бов кон науката и го прелеа сопствениот научен дух, полн со стро-
ги начела: одговорност, пожртвуваност, неуморност, упорност,
самокритичност и начелото како научно и аргументирано да се
брани и сака сопствената татковина.

Псалми

2. Еврејските химни посветени на Бога се зачувани во *Псал-
широт* кој претставува ризница на религиозната лирика на дре-
вниот Израел. Химните се наречени *псалми*, според грч. *psalmoi*
'свириење на жичен инструмент', што укажува дека песните се

¹ Особено интерес пројавија професорите од Богословскиот факултет во Скопје
кои се вклучени во новата Комисија за ревизија на преводот на *Светиото писмо*.

² За преводот, поопширно в. П. Хр. Илиевски, „Македонскиот превод на
престолното Четвороевангелие“. *Прилози на МАНУ, Одделение за лингвистика
и либерална наука*, XXVIII 1, Скопје 2003, 25–58.

пееле во придружба на жичен инструмент, *psaltērion*, по кој е наречен и самиот зборник на псалми – *Псалтир*. Псалмите секојдневно, во храмот, ги пееле професионални пејачи т.н. *левиити*, свирејќи на *nebel* или *kinnôr*, на што упатува и насловот *mizmôr* на одделни псалми во еврејскиот текст и самиот еврејски назив за *Псалтирој* – *Tehillim* 'пофални песни'.³ Зборникот содржи 150 псалми⁴ од кои 73 според евр. текст, а 84 според грчкиот текст го носат името на царот-пејач Давид (1010–970 г. пред н. е.).⁵ Популарноста на Давид, како псалмопејач и како *kinnôrot*, грч. *kitharôdos*, 'свирач на кинор (китара)' дала силен поттик на псалмотворството во наредните векови.

Химни: псалми?

3. Практиката на пеење химни во придружба на жичен инструмент била распространета низ Блискиот Исток од III милениум пр.н.е. Лирите, харфите и тамбурите биле во употреба во Месопотамија пред 2000 г. пр.н.е., а сведоштвата укажуваат дека нашироко биле распространети низ Источниот Медитеран во II милениум пр.н.е.⁶ Времето на владеењето на царот Давид, 1010–970 г. пред н. е., се совпаѓа со почетокот на т.н. геометриски период во

³ Значењето на евр. *tehillah* сосема соодветствува на грч. *hymnos* 'пофална песна.'

⁴ Грчкиот *Псалтир* содржи 151, а сирискиот превод 155 псалми. Поновите откријќи крај Мртвото Море востановија 151 псалм и два дополнителни сириски псалми. Различната нумерација се должи на различните редакции на *Псалтирој*, како во лат. *Vulgata*, во која псалмите 9 и 10, 114 и 115 се споени, а 116 и 147 се разделени.

⁵ Заедно со Давидовите псалми, во овој зборник влегле и други, од кои 10 псалми (42, 44–49, 84, 87, 88) се именувани како „псалми на синовите Корееви“, 12 псалми го носат името на Асаф (50, 73–83), современик на Давид кој, исто така, му припаѓал на домот на Кореј, 88. псалм го носи името на Еман, братот на Асаф, а 89. псалм го носи името на Ефан. Интересно е што сите псалмотворци водат потекло од родот на Левин, единствено 90. псалм му се припишува на Мојсеј, а 72. на Соломон. Останатите псалми се безимени. Можно е овие псалми да потекнуваат од подоцнежните периоди, како резултат на популарноста на Давид и на неговите псалми.

⁶ Р. Дуев, „За микенската лира,“ *Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје* 28 (54), 2003, 343.

⁷ Хомер, *Одисеја*, 8. 250–266. Античката традиција на Хомер му ги припишува *Хомерските химни*, но, сепак, се смета дека тие настанале подоцна од времето кога се создадени еповите *Илијада* и *Одисеја*, како одек на времето на аојдите (в. поопширно Р. Дуев, „Музиката кај Хомер“, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје* 57, 2004, 389–414).

Егејот, особено во континентална Грција, кога се појавуваат епските пејачи кои своите песни ги придружувале со *форминга*, вид китара. Китарата, вид кутиеста лира (со звучна кутија во облик на основата на инструментот), е всушност хеленска варијанта на евр. *kinnôr*. Но епските пејачи не пееле само јуначки песни, за што сведочи и Хомер: во *Одисејата*, Демодок пее химна за љубовта меѓу боговите Арес и Афродите.⁷ Хомер пеел за настани кои се случиле во микенскиот период, околу 1200 г. пред н. е., што покажува дека оваа практика на пеење химни посветени на богови била присутна низ целиот источен Медитеран. Самата практика имала долг развој на Блискиот Исток, почнувајќи од Сумер, во III милениум,⁸ преку *Хурскиите химни* пронајдени во древниот Угарит од околу 1400 г. пред н.е.,⁹ та до времето на псалмописецот-цар Давид.

Музичките инструменти и новите сведоштва

4. Речиси сите антички музички инструменти во источниот Медитеран имаат семитско потекло.¹⁰ Раширени низ Медитеранот, во постојаните контакти со останатите цивилизации, тие го менувале и својот облик во рацете на музичарите и своите називи, иако одреден број називи биле само транскрибирани. Иако нивните називи останале зачувани во *Талмудот*, промените во облиците и во развојот на самите инструменти низ вековите, условиле голем број од библиските музички инструменти да станат непознати. Во минатото, истражувањата за видот на библиските музички инструменти се сведувале на лингвистички истражувања. Но, благодарение на археолошките откритија во последните 30 години, музич-

⁸ каде митските и епските поеми се потпишувани со *zà-mí* 'лира' (M. L. West, *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*, Oxford, 1997, 595).

⁹ C. F.-A. Schaeffer (ed.), *Ugaritica V*, Paris 1968. На плочките на кои биле напишани химните се пронајдените и музички знаци, околу чија нотација до денес се појавија многи различни претпоставки (M. L. West, "The Babylonian Musical Notation and the Hurrian Melodic Texts", *Music and Letters* 75/4, 1993, 161–179; R. J. Dumbrell, *The Musicology and Organology of the Ancient Near East*, London, 1998, особено "The Hurrian Hymns", стр. 103–193; A. D. Kilmer, "The Cult Song with Music from Ancient Ugarit: Another Interpretation," *Revue d'Assyriologie* 68, 1974. итн.)

¹⁰ M. L. West, *Ancient Greek Music*, Oxford, 1992, 387; в. поопширно В. Bayer, *The Material Relics of Music in Ancient Palestina and its En-vi-rons: An Archaeological Inventory*, Tel Aviv, 1963.

ките инструменти се појавија на многу ликовни претстави на фрески, мозаици, монети, земјени садови, скулптури и фигурки. Сето ова, поткрепено и со споредбеното проучување со музичките инструменти на останатите цивилизации во Медитеранот, во голема мера ги измени претставите за видот и за обликот на библските музички инструменти и ја услови потребата од ревизија на претходните сознанија, а со тоа и ревизија на нивните преводи во Библијата.

Nebel и *kinnôr* (*psaltērion*: харфа или лира?)

5. Псалтирот, по кого е наречен зборникот на псалми, е еден од најпроблематичните инструменти. Постојат разни претпоставки за тоа дали станува збор за вид харфа или лира. Зборот *psaltērion* е изведен од глаг. *psallō* 'кубе, трга (прен. на жици)', наспроти *kitharizō* 'удира по жици, свира на китара'. Евр. назив *nebel* претставува жичен инструмент со 10–12 жици. Грч. превод *psaltērion* упатува дека станува збор за харфа чии жици се тргаат со прсти, наспроти *kinnôr* на кого се удира, најчесто со плектрон или прсти. *Kinnôr-oīi*, иако долго време се сметаше за вид харфа, популарно наречен *Давидова харфа*, сепак е лира од која настанала и хеленската китара, вид кутиеста лира. Најчесто, во псалмите, овие инструменти се спомнувани заедно.¹¹ Зборот *nebel* во Грција се јавува кон крајот на IV век, како *nabla*, жичен инструмент со 12 жици, кога веќе *psaltērion* станува заедничко име за сите видови харфи.¹² Зошто кај хеленските автори и *nabla-īia* не се спомнува во контекст на *psaltērion*?

Постојат разни обиди да се разреши овој проблем, тргнувајќи од етимологијата на зборот *nebel* 'кожа, кожен сад, земјен куп' со што ова значење се поврзува со обликот и со материјалот од која била изработена звучната кутија.¹³ Има претпоставки дека овој инструмент е триаглеста харфа,¹⁴ а во најголем дел е раширено мислењето дека станува збор за некаков вид харфа.¹⁵

¹¹ Псал. 32(33) : 2, 56(57) : 8, 70(71) : 22, 80(81) : 2, 91(92) : 3, 107(108) : 2, 150: 3. Всушност, во *Стиарпоиѝ*, *Завеѝ* *nebel-oīi* се спомнува 28 пати, а дури 22 пати заедно со *kinnôr*.

¹² M. L. West, *Ancient Greek Music*, Oxford 1992, 74.

¹³ *Dictionnaire de la Bible*, Paris 1928, vol. 4, col. 1352.

¹⁴ S. Haik-Ventoura, *The Music of the Bible Revealed*, Bibal Press, Berkeley 1991, 417.

¹⁵ C. Sachs, *The History of Musical Instruments*, New York, 1940.

Nebel, nabla – голема лира

6. Очигледно е дека функцијата на *nebel-oû* била слична со онаа на кинорот, како музички инструменти на кои Левитите ги придружувале своите песни: се споменува меѓу инструментите на кои се свирело кога Давид го пренесува Ковчегот на заветот (1. Лет. 13 : 8, 2. Цар. 6 : 5), при советување на градските сидови (Неем. 12 : 27), при прославување на воени победи (2. Лет. 20 : 28) и како инструмент за екстатичко пророкување (1. Цар. 10 : 5).

Поради тоа што спомнувањето на овој инструмент во нај-старите текстови од *Стариот завет* секогаш е поврзано со името на Давид, можно е да бил создаден токму од него, како модификација на кинорот за потребите на Левитите.¹⁶ Ако се анализираат преводите на овој инструмент во *Septuaginta-ûa* и во латинската *Vulgata*, ќе забележиме низа недоследности кои, понатаму, се пренеле и на старословенската *Библија*. Преведувачите ги употребиле термините како: *nabla*, *psaltëron*, *organon*, *kinyra*, *psalterium*, *lyra*, *nablium* и *kithara/cithara*, што покажува дека, и покрај нејаснотиите, за нив овој инструмент претставувал *psalterium* (псалтир) – *харфа*.

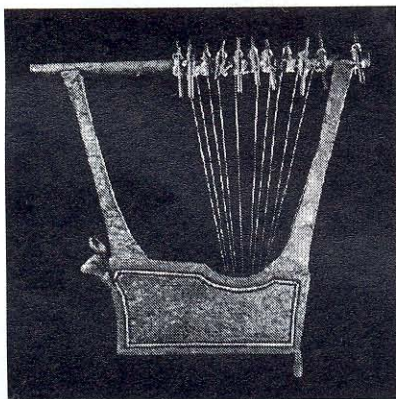
Но, сепак, и покрај авторитет на црковните отци, ваквиот превод на овој инструмент нè оддалечува од Давидовиот *nebel*, на што упатува и хеленската транскрипција *nabla* наспроти *psaltëron*. Од античките автори, единствено Јосиф Флавиј ги истакнува разликите меѓу *nebel-oû* и *kinnôr-oû* пишувајќи дека првиот имал 12 жици и дека на него се свирело повеќе со прсти отколку, како на вториот, со плектрум (*Ant.* VII 12,3). Многу корисни податоци се среќаваат и во збирката религиозни текстови наменети за рабините *Мишна* каде се ограничува бројот на овој инструмент во богослужбата, од два до шест, а како правило се наведува дека кинорите не смеат да бидат помалку од 9 (*'Arak.* 2 : 5). Исто така, во оваа книга се наведува и дека жиците на *nebel-oû* биле изработувани од поголемите овчи црева, а на *kinnôr-oû* од помалите (*m. Qinnim* 3 : 6).

¹⁶ Сп. S. Naik-Ventoura, 1991, 416.

¹⁷ Тоа соодветствува и со појавата на харфите во Егејот (M. L. West, 1992, 70–5), иако харфите биле во употреба во Сумер и пред 3400 г. ст.е., а во Египет, од околу 2600 г. пр. н. е.

¹⁸ В. Р. Дувев, 2003, 341–3.

Иако, во науката преовладува ставот дека *nebel*-от е харфа, сепак, мора да се истакне дека на територијата на Канаан и Израел досега не се пронајдени археолошки сведоштва за постоење на харфи пред хеленистичкиот период.¹⁷ Сепак, тоа не е најсилниот доказ за видот на овој инструмент. Ако ги анализираме сите сведоштва за развојот на лирите во источниот Медитеран, особено на големите видови лири,¹⁸ се наметнува заклучокот дека *nebel-oi* е, всушност, посебен вид *голема лира*, како дел од процесот на приспособување на циновските лири на кои свиреле двајца свирачи (в. сл. 3), кон помали лири (в. сл. 1), кои можеле полесно да се носат (в. сл. 2), особено при процесиите.¹⁹ Овој вид лира, како поголема од кинорот и со подебели жици, произведувала подлабоки тонови и служела како тенор или како бас-инструмент во оркестарот на Левитите.²⁰ Веројатно поголемата лира на монетите ковани за време на востанието на Симон Бар Кохба против Римјаните (132–135)²¹ е *nebel*,²² иако мора да се напомене дека од претставата на кинорот на монетите се забележува хеленското

Сл. 1

Сребрена лира пронајдена во Ур од околу 2600–2350 г. пред н.е., Музеј на Британија, Лондон

¹⁹ В. Bayer, *The Material Relics of Music in Ancient Palestina and its En-vi-rons: An Archaeological Inventory*, Tel Aviv, 1963, "The Biblical Nebel," *Yuval* 1, 1968, 89–131.

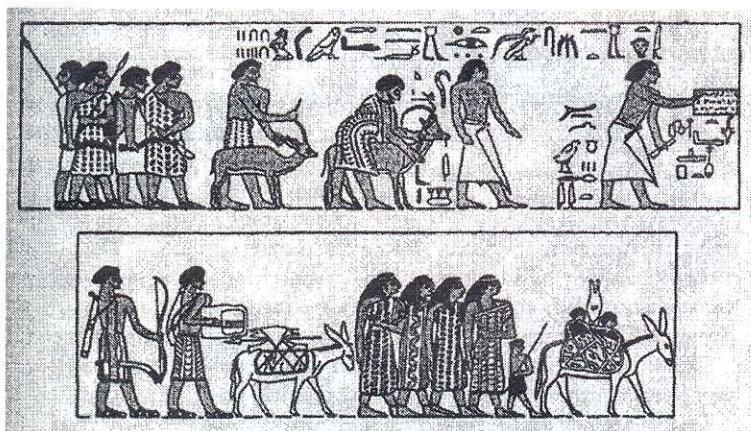
²⁰ Како и барбитонот, вид желкина лира на хеленските лирски поети Алкај и Сапфо, кој поради поголемите лакови и жици произведувал подлабоки тонови, како модификација на стандардниот тип лира (Р. Дуев, 2003, 346).

²¹ Р. Дуев, 2003, бел. 10.

²² J. Braun, *Music in Ancient Israel/Palestine: archaeological, written, and comparative sources*, Cambridge 2002, 24.

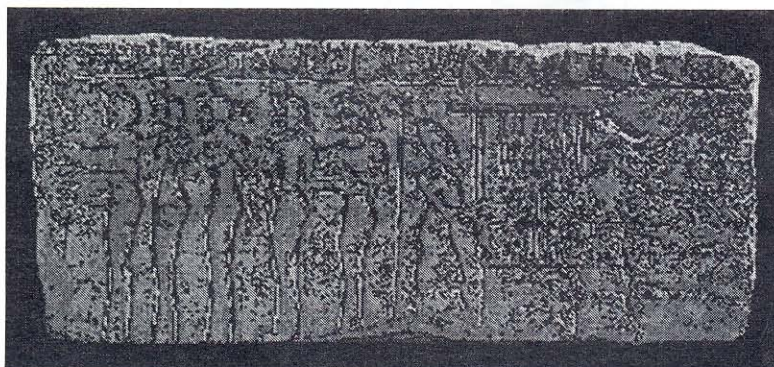

влијание преку сразмерноста на лаковите и, воопшто, на целиот инструмент, што не е карактеристика на источните видови лири (в. сл. 4). Оттука потекнува и разликата која ја чувствувале античките автори помеѓу *nabla* и *psalterion*, како разлика помеѓу посебен вид лира и харфа, за чие расветлување придонесе и неодамнешното откритие на грчкиот археолог Дмитриос Пандермалис, во Дион, откривајќи надгробна стела од римскиот период, на која, покрај претставената лира е запишан и називот на инструментот

Сл. 2

Туѓинци доаѓаат во Египет. Ликовна претстава пронајдена во гробниците близу Бени Хасан, околу 2000 г. пред н.е.

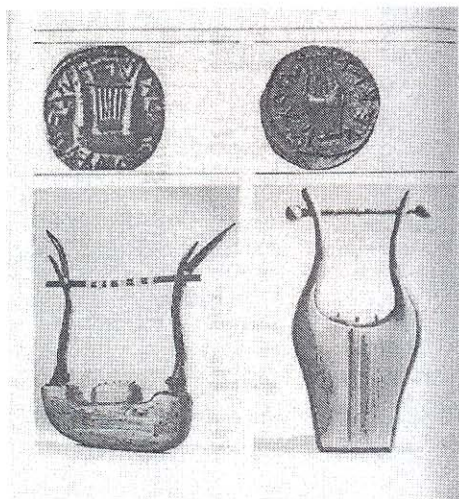

Сл. 3

Диновска лира – фрагмент од храмот на Атена во Карнак 1351–1348 г. ст.е., Музеј во Луксор

– *nabla*.²³ Иако, можеби, обликот на овој инструмент во голема мера се разликувал од Давидовиот *nebel*, а, несомнено, големиот временски период и разните туѓи влијанија исто така извршиле одредени измени во неговиот облик, сепак, во основа, тој останал ист. Својот назив веројатно го добил, поради обликот на звучната кутија која прилегала на кожен мев, на сад за вино или пак за вода.

7. Во црковнословенскиот превод на *Библијата* музичкиот инструмент *nebel* е преведен како *псалтирь* што, всушност претставува само словенска транскрипција на старогр. *psalterion*, додека пак *kinnor-oī* се преведува како *гжслъ*, *гжслиъ*. Мешањето на инструментите се гледа насекаде низ *Библијата* што во одреден дел се пренело и на македонското издание: *nebel-oī* главно се преведува како *йсалтиир*, но и како *харфа* (Псалм 70 (71) : 22, 143 : 9) и *гусле* (Иса. 5 : 12, Амос 5 : 23, 6 : 5). *Kinnor-oī* како китара, на Балканот станал инструмент на епските пејачи, а бидејќи намената на гуслите била исклучително за епски песни, веројатно нај-

Сл. 4

Монети на кои се претставени *nebel* и *kinnor* како симбол на кралот Давид од 132–135 г. н.е.

²³ D. Pandermalis, *Dion: The Archaeological Site and the Museum*, Athens 1997, 86.

многу одговарале како замена за видот лири кои веќе исчезнале во средниот век. Но, гуслата има една жица, се свири со гудало и нема големи хармониски можности. Од друга страна, *kinnôr-oiï*, инструмент со 10 жици, со звучна кутија и облик многу поразличен од гуслата, сигурно имал и поголеми тонски можности. *Nebelot i kinnôr-oiï*, освен што се жичени инструменти кои ги придружувале епските пејачи и псалмопејачите, тие, во одредена мера, се разликуваат меѓусебно, а особено од преводите како *исалииир* и *гусла*.²⁴

(Рецензент: *проф. д-р Виштомир Мишевски*)

---

²⁴ сп. Ѓ. Поп-Атанасов, „Музиката во Светото Писмо на Стариот Завет,“ *Македонска музика* 8, 99-105,

ЛИТЕРАТУРА

- Bayer, B., 1963, *The Material Relics of Music in Ancient Palestina and its En-vi-rons: An Archaeological Inventory*, Tel Aviv.
- Bayer, B., 1968, *The Biblical Nebel, Yuval* 1, 89–131.
- Braun, J., 2002, *Music in Ancient Israel/Palestine: archaeological, written, and comparative sources*, Cambridge.
- Дуев, Р., 2003, За микенската лира, Скопје: *Годишен зборник на филозофскиот факултет*, книга 56, 341–362.
- Дуев, Р., 2003, Музиката кај Хомер, Скопје: *Годишен зборник на филозофскиот факултет*, книга 57, 389–414.
- Dictionnaire de la Bible, 1928, Paris.
- Dumbrell, R. J., 1998, *The Musicology and Organology of the Ancient Near East*, London.
- Илиевски, П. Хр., 2003, Македонскиот превод на престолното Четвороевангелие, Скопје: *Прилози на МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука XXVIII* 1, 25–58.
- Kilmer, A. D., 1974, *The Cult Song with Music from Ancient Ugarit: Another Interpretation, Revue d'Assyriologie* 68.
- Manniche, L., 1991, *Music and Musicians in Ancient Egypt*, London: British Museum Press.
- Pandermalis, D., 1997, *Dion: The Archaeological Site and the Museum*, Athens 1997.
- Поп-Атанасов, Ѓ., 2001, Музиката во Светото Писмо на Стариот Завет, Скопје: *Македонска музика* 8, 99–104.
- Sach, C., 1940, *The History of Musical Instruments*, New York.
- Schaeffer, C. F.-A. (ed.), 1968, *Ugaritica V*, Paris.
- Haik-Ventoura, S., 1991, *The Music of the Bible Revealed*, Bibal Press, Berkeley.
- West, M. L., 1992, *Ancient Greek Music*, Oxford.
- West, M. L., 1993, *The Babylonian Musical Notation and the Hurrian Melodic Texts*, London: *Music and Letters* 75/4, 161–179.
- West, M. L., 1997, *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*, Oxford.

Ratko DUEV

THE PSALTER OF THE PSALMIST DAVID

Abstract

Many Christian authors probably had no real idea which instrument they were calling a psalterium, nor were they really in a position to identify it with Hebrew nebel, the music instrument of King David. The most scholars understand it as a harp. However the archaeological findings, compared with the literary evidence point to certain facts that the nebel was a particular kind of lyre of local Near Eastern provenance, similar to kinnor. The translators of Septuagint and Vulgate understood the instrument as a psalterion – generic Greek word for a harp. This misunderstanding of nebel was transferred through the Old Church Slavonic Bible to Macedonian translation.

Keywords: PSALTĒRION, KINNŌR, LYRE, HARP, PSALMS.